
ԳԵՎՈՐԳ ԶԱՀՈՒԿՅԱՆԻ ԿՅԱՆՔԸ ԵՎ ԳԻՏԱԿԱՆ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ*

ՄԵՐԻ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

XX դարում լեզվաբանության պատմության մեջ էական շատ բացահայտումներ եղան, ասպարեզ եկան լեզվաբաններ, որոնք փոխեցին լեզվի մասին գիտության ընդհանուր պատկերը: Իր հոդվածներից մեկում ակադեմիկոս Վ. Վինոգրադովը նշում է, որ կան երկու տիպի լեզվաբաններ: Առաջինների համար հետազոտության էությունն առանձին լեզվաբանական կառույցների կերտումն է: Լեզվաբանության ընդհանուր խնդիրներն այսպիսի լեզվաբանների համար ծառայում են լոկ որպես փայտամած իրենց շինությունը կառուցելու համար: Երկրորդ տիպի լեզվաբանների համար լեզվաբանության ընդհանուր խնդիրները միշտ առաջնային են: Որքան էլ նրանք խոր ուսումնասիրեն այս կամ այն լեզուն կամ առանձին լեզվական փաստ, այդ ամենը նրանք դիտարկում են լեզվի ընդհանուր տեսության դիտակետից¹: Լեզվաբանների երկրորդ խմբի ներկայացուցիչ պետք է համարել Գ. Ջահուկյանին:

ՀԽՍՀ գիտությունների ակադեմիայի ակադեմիկոս, ՀԽՍՀ գիտության վաստակավոր գործիչ, Հայաստանի Հանրապետության պետական մրցանակի դափնեկիր, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Գևորգ Բեգլարի Ջահուկյանը ծնվել է 1920 թ. ապրիլի 1-ին Կալինինոյի շրջանի Շահնազար (ներկայիս Լոռու մարզի Մեծավան) գյուղում: 1937 թ. ավարտել է Երևանի Շահումյանի անվան միջնակարգ դպրոցը, իսկ 1941 թ.՝ Երևանի պետական համալսարանի (ԵՊՀ) բանասիրական ֆակուլտետը: Բանակում ծառայելուց հետո՝ 1944 թ., ուսումը շարունակում է ասպիրանտուրայում՝ մեծ հայազետ Հ. Աճառյանի ղեկավարությամբ: 1947 թ. Գ. Ջահուկյանը հաջողությամբ պաշտպանում է «Քերականական և ուղղագրական աշխատությունները հին և միջնադարյան Հայաստանում» թեկնածուականատենախոսությունը ու ստանում բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճան: 1955 թ. «18–19-րդ դդ. հայ լեզվաբանական միտքը և աշխարհաբարի հարցերը» դոկտորականատենախոսության համար նրան շնորհվում է բանասիրական գիտությունների

¹ Տե՛ս В. Виноградов. Общелингвистические и грамматические взгляды акад. Л. В. Щербы.— Памяти академика Льва Владимировича Щербы (1880—1944). Сборник статей. Л., 1951, с. 31—62.

դոկտորի աստիճան: 1949 թ. ստանում է դոցենտի, իսկ 1958 թ.՝ պրոֆեսորի կոչում:

Գ. Ջահուկյանի գիտամանկավարժական գործունեությունը սկսվում է 1945 թ. ԵՊՀ-ում և շարունակվում մինչև կյանքի վերջ: Այդ ընթացքում նա դասավանդում է ժամանակակից հայոց լեզու, գրաբար, լատիներեն, հին հունարեն, գերմաներեն, լեզվաբանության պատմություն, համեմատական քերականություն, ընդհանուր լեզվաբանություն և այլ առարկաներ: 1948–1956 թթ. Ջահուկյանը դեկավարել է ԵՊՀ-ի օտար լեզուների, իսկ 1957–1970 թթ.՝ ռուսնագերմանական բանասիրության ամբիոնը:

Գ. Ջահուկյանի գիտական գործունեության մեջ շրջադարձային է լինում հասկապես 1962 թ., երբ նա նշանակվում է Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի տնօրեն: Նա կարողանում է իր գիտելիքներն ու փորձը ծառայեցնել լեզվաբանության տարբեր բնագավառների զարգացմանը: Նրա դեկավարությամբ մշակվում են ինստիտուտի գիտահետազոտական աշխատանքների հիմնական ուղղությունները, պատրաստվում են բարձրորակ գիտական կադրեր:

Գիտական և մանկավարժական աշխատանքը Գ. Ջահուկյանը զուգակցել է հասարակական ակտիվ գործունեությանը: Երկար տարիներ նա դեկավարել է Լեզվի ինստիտուտին կից՝ գիտական աստիճաններ շնորհող խորհուրդը, կատարել ՀԽՍՀ Նախարարների խորհրդին առընթեր տերմինաբանական կոմիտեի փոխնախագահի պարտականությունները, գործուն մասնակցություն է ունեցել բարձրագույն կրթության և լուսավորության նախարարությունների մեթոդական խորհուրդների աշխատանքներին: Պետք է նշել, որ Գ. Ջահուկյանի գիտամանկավարժական բուռն գործունեությունն ըստ արժանվույն է գնահատվում. 1956 թ. նրան շնորհվում է ՀԽՍՀ գիտության վաստակավոր գործչի կոչում, 1968 թ. ընտրվում է Գիտությունների ակադեմիայի թղթակից անդամ, իսկ 1974 թ.՝ ակադեմիկոս: Նա արժանացել է կառավարական մի շարք պարգևների ու մրցանակների [ՀԽՍՀ պետական (1988 թ.) և ՀԽՍՀ ԳԱ (1996 թ.) մրցանակների դափնեկիր է, պարգևատրվել է Հոկտեմբերյան հեղափոխության, Պատվո նշան, ՀՀ Ս. Մեսրոպ Մաշտոց շքանշանով, Մովսես Խորենացի մեդալով և այլն]:

Եթե Գ. Ջահուկյանի կյանքը և գործունեությունը փորձենք ներկայացնել թվերով, կստացվի հետևյալ պատկերը. կյանքի տևողությունը՝ 85, գիտահետազոտական գործունեության տևողությունը՝ 63, գիտամանկավարժական գործունեության տևողությունը՝ 60, գիտակազմակերպչական գործունեության տևողությունը՝ 57, մասնագիտական անդամակցությունը՝ 7, գիտական աստիճաններ, կոչումներ՝ 5, պարգևներ, մրցանակներ՝ 14, մենագրություններ՝ 37, բառա-

րան՝ 1, ձեռնարկներ, ժողովածուներ՝ 13, գիտական հոդվածներ՝ 141, բանաստեղծություններ՝ 265, կյանքի և գործունեության մասին աշխատանքներ՝ 67:

Գ. Ջահուկյանը թողել է գիտական հարուստ ժառանգություն, որ թեև մասամբ ուսումնասիրված է, բայց և լիովին չբացահայտված դեռ շատ հարցեր կան: Նկատելի է, որ վերջին ժամանակներում լեզվաբանական զանազան հարցերի ջահուկյանական մեկնաբանություններն ու ըմբռնումները նոր հետևողներ են գտնում: Վստահաբար կարելի է ասել, որ Ջահուկյանի աշխատությունները մեծ ազդեցություն են ունեցել ժամանակակիցների և հետագա սերունդների վրա: Այդ են վկայում որոշ ըմբռնումների արտացոլումները ժամանակակից լեզվաբանների ուսումնասիրություններում, բազմաթիվ գրախոսությունները՝ նվիրված նրա զանազան աշխատություններին ու հոդվածներին², ինչպես նաև նրա գիտական ժառանգությանը նվիրված ուսումնասիրությունը³:

Նոր գաղափարներով ու մտքերով հարուստ են ականավոր լեզվաբանի գրեթե բոլոր աշխատությունները: Ամենուր նա հանդես է գալիս նորամուծություններով՝ թե՛ նոր հարցեր առաջ քաշելիս, թե՛ տարբեր խնդիրներ նորովի ներկայացնելիս, թե՛ տերմինաստեղծման առումով: Ինքնատիպ մտածողության շնորհիվ Գ. Ջահուկյանը միշտ հանգել է նոր մտքերի ու լեզվաբանական խնդիրների նոր լուծումների, երբեմն էլ լեզվական երևույթները ներկայացնելու և մեկնաբանելու նոր միջոցների ու տարբերակների:

Գ. Ջահուկյանը ժամանակի լավագույն լեզվաբաններից էր, տիրապետում էր շատ լեզուների, հրաշալի տեղյակ էր թե՛ նախորդող, թե՛ ժամանակակից լեզվաբանների և հետազոտողների ձեռքբերումներին, նոր ուսմունքներին: Պետք է նշել, որ նա կարողանում էր ճշգրիտ օգտվել նախորդների ձեռքբերումներից, գտնել այն էականը, որը կարող էր մշակման արդյունքում նոր պտուղներ տալ: Գ. Ջահուկյանի հետազոտության շրջանակները շատ լայն էին՝ հայերենի համեմատական քերականություն, հայ քերականական մտքի պատմություն, հայոց լեզվի պատմություն, հայ բարբառագիտություն, ժամանակակից հայոց լեզվի նկարագրություն, հնդեվրոպական և նոստրատիկ լեզվաբանությո-

² Տե՛ս Մ. Խամոյան. Новое в армянском и общем языкознании.– ИФЖ, 1979, 1 4, с. 278–281; Ю. Степанов, Э. Туманян. Джаукян Г. Б. Общее и армянское языкознание.– «Серия литературы и языка» (М.), 1980, т. 39, № 2, с. 174–177; Հ. Պետրոսյան. Գ. Բ. Ջահուկյան. Լեզվաբանության պատմություն, հ. I, Երևան, 1960, 635 էջ, հ. II, Երևան, 1962, 603 էջ.– ՊԲՀ, 1964, № 4, էջ 239–242, А. Мовсесян. Джаукян Г. История языкознания, т. 1. Ереван, 1960, 635 с.; т. 2. Ереван, 1962, 602 с.– «Вопросы языкознания» (М.), 1965, № 5, с. 133–137.

³ Մ. Սարգսյան. Գ. Ջահուկյանի ընդհանուր լեզվաբանական հայացքները, Երևան, 2017, 276 էջ:

յուն, ընդհանուր լեզվաբանություն, լեզվաբանության պատմություն, լեզվաբանության տեսություն...

Գ. Ջահուկյանի առաջին մենագրությունը՝ «Քերականական և ուղղագրական աշխատությունները հին և միջնադարյան Հայաստանում», տպագրվեց 1954 թ., որով էլ հիմք դրվեց նրա՝ հայ քերականական մտքի և հայոց լեզվի պատմությանը նվիրված ուսումնասիրություններին: Հայ լեզվաբանական մտքի զարգացմանն են նվիրված նաև Գ. Ջահուկյանի դոկտորական ատենախոսությունը՝ «18–19-րդ դդ. լեզվաբանական միտքը և աշխարհաբարի հարցերը», ինչպես նաև «Գրաբարի քերականության պատմություն» (1974 թ.) մենագրությունը: Գ. Ջահուկյանը հատկապես ներկայացնում է գրաբարի քերականական համակարգի ազդեցությունից զերծ աշխարհաբարի նկարագրություն ստեղծելու խնդիրը, լեզվի նորմավորման սկզբունքների մշակման և լեզվի զարգացման հարցերը: Պետք է նշել, որ այս հետազոտություններով նա հայ քերականական մտքի պատմությունը մի նոր աստիճանի բարձրացրեց Ն. Ադունցից հետո:

Գ. Ջահուկյանի ուշադրության կենտրոնում մշտապես եղել են նաև հայոց լեզվի պատմական զարգացման հարցերը: «Հայոց լեզվի զարգացումն ու կառուցվածքը» (1969 թ.) աշխատության առաջին բաժնում Գ. Ջահուկյանը ոչ միայն ներկայացնում է հայոց լեզվի զարգացման ընթացքը, այլև կատարում գրավոր հայերենի շրջանաբաժանում: Հետագայում իր հայացքները զարգացնում է մեծածավալ ուսումնասիրություններից մեկում՝ «Հայոց լեզվի պատմություն: Նախագրային շրջան» (1987 թ.) աշխատության մեջ: Այս աշխատությամբ, փաստորեն, Գ. Ջահուկյանը ստեղծում է հայոց լեզվի պատմության ամբողջական ուսումնասիրություն: Նա ներկայացնում է հայերենի նախագրային շրջանի լիակատար պատմությունը, հայերենի պատմական զարգացման հետագա փուլերի ամբողջական բնութագիրը, առաջին անգամ հայերենի նկատմամբ կիրառում է լեզվաժամանակագրության մեթոդը, մանրամասն քննում ու գնահատում աշխարհաբարի զարգացմանը վերաբերող տեսությունները: Այս աշխատությունը կարևոր է ոչ միայն առաջադրած խնդիրների խորությամբ և արդիականությամբ, այլև՝ հայոց լեզվի պատմության շրջանաբաժանման առումով: Ներկայումս այն լայնորեն կիրառում են հայագետները: Նշենք նաև, որ 1989 թ. այս հսկայածավալ աշխատանքի համար (748 էջ) Գ. Ջահուկյանն արժանացել է ՀԽՍՀ պետական մրցանակի:

1959 թ. լույս է տեսնում Գ. Ջահուկյանի «Հին հայերենի հոլովման սիստեմը և նրա ծագումը» մենագրությունը, որով էլ տրվում է մեծանուն գիտնականի ուսումնասիրությունների մեկնարկը՝ հայերենի համեմատական քերականության բնագավառում: Հետագայում հայացքները զարգացնում է «Сравнительная грамматика армянского языка» վերնագրով (1982 թ.) մենագրության մեջ: Մանրա-

մասն ներկայացնում է հայերենի առնչությունները հնդեվրոպական ու այլ ընտանիքների պատկանող բազմաթիվ հին և հնագույն լեզուներին, ճշգրտում հայերենի տարածքային դիրքը հնդեվրոպական լեզուների շարքում, հայերենի հնդեվրոպական և խուռա-ուրարտական ենթաշերտերը, անդրադառնում հայերենից ուրարտերենին, իւթերենին և այլ լեզուներին անցած փոխառություններին, ուսումնասիրում հայերենի անհայտ ծագման բառաշերտը, ներկայացնում նոր ստուգաբանություններ⁴: Թեև, ցավոք, նա այդպես էլ չտեսավ իր «Ստուգաբանական բառարանի» (2010 թ.) հրատարակումը:

Ուշագրավ է Գ. Ջահուկյանի վարկածը հայասերենի մասին՝ որպես հայերենի հնդեվրոպական երկրորդ շերտ: Այս տեսակետը ձևավորվում է հայերենում հնդեվրոպական ծագման այնպիսի բառերի առկայության շնորհիվ, որոնցում առկա են շեղումներ հնչյունական հայտնի օրենքներից: Հիշատակելի է «The Hayasa language and its relation to the indo-european languages» հոդվածը (1961 թ.): Գ. Ջահուկյանի տեսակետը Գ. Ղափանցյանից հետո նորույթ էր այս բնագավառում: Գ. Ջահուկյանը փաստերով փորձում է ապացուցել, որ հայասերենը հնդեվրոպական լեզու է և պատկանում է անատոլիական (իւթա-լուվական) ճյուղին: Հետագայում նա նա տարբեր առիթներով անդրադարձել է այս հարցին՝ կատարելագործելով և հիմնավորելով իր վարկածը:

Գ. Ջահուկյանը կարևորել է հայերենի համեմատական հնչյունաբանության ու ձևաբանության փաստերը: Հայերենի բաղադայնական տեղաշարժին, քմայնացմանը և շփականների փոփոխությանը զուգընթաց առանձնացնում է բաղադայնախմբերի փոփոխությունը՝ սահմանելով ուժի և լարման աճման օրենքը:

Գ. Ջահուկյանի հետաքրքրության շրջանակներում են եղել նաև հնդեվրոպական լեզուների պատմահամեմատական ուսումնասիրության հարցերը: Նա առաջինն է, որ քննել է հնդեվրոպական, խուռա-ուրարտական և կովկասյան լեզուների փոխհարաբերությունը՝ բացահայտելով հնդեվրոպական և խուռա-ուրարտական զուգաբանություններ, որոնք վկայում են այդ լեզվաընտանիքների միջև գոյություն ունեցած հեռավոր ցեղակցությունը: Առաջինն է, որ զբաղվել է նոստրատիկ լեզվաբանության հարցերով: Նաև առաջինն է դիտարկել հնդեվրոպական ձայնեղների համապատասխանությունը կովկասյան լեզուների կատկայիններին, սակայն հետագայում չի անդրադարձել այդ հարցին⁵:

⁴ Г. Джукьян. Сравнительная грамматика армянского языка. Ереван, 1982.

⁵ Г. Джукьян. Новые урартско-индоевропейские параллели. – «Известия» АН АрмССР. Общественные науки, 1965, № 3, с. 45–55; он же. Взаимоотношение индоевропейских, хуритско-урартских и кавказских языков. Ереван, 1967; он же. О так называемой «глotalьной» теории в индоевропейстике. – «Вестник древней истории», 1986, № 3, с. 160–166.

Այս բնագավառում հիշատակելի է Գ. Ջահուկյանի վարկածը՝ հնդեվրոպական նախալեզվի տարբերակայնության (վարիանտիվության) մասին: Ըստ այդմ՝ հնդեվրոպական նախալեզուն չպետք է վերականգնել որպես մեկ միասնական «ստանդարտ» լեզու, այլ՝ տարածական, հասարակական և ոճական տարբերակների ամբողջություն:

Գ. Ջահուկյանը զբաղվել է նաև Կիպրոսի հին լեզվի՝ էտեոկիպրերենի վերծանությամբ, առաջ է քաշել էտեոկիպրերենի⁶ խուռա-ուրարտական լեզվաբնույթին պատկանելու վարկածը: Անդրադարձել է նաև կիմերերենի խնդրին, որոշել կիմերերենի դիրքը ցեղակից լեզուների շարքում: Նա ժխտում է Գ. Շրամի կիմերերենի՝ հայերի նախնիներ լինելու վարկածը⁷:

Ինչ վերաբերում է Գ. Ջահուկյանի՝ հայ բարբառագիտությանը նվիրված ուսումնասիրություններին, ապա պետք է նշել, որ նա ստեղծում է նոր գիտակարգ՝ վիճակագրական բարբառագիտություն: Գ. Ջահուկյանի՝ «Հայ բարբառագիտության ներածությունը» (1972 թ.) աշխատությամբ հայ բարբառագիտության ուսումնասիրության մեջ նոր փուլ է սկսվում: Մեծանուն լեզվաբանն առաջ է քաշում և՛ համաժամանակյա, և՛ պատմական բարբառագիտության կարևոր հարցեր: Առաջադրում է հայ բարբառների դասակարգման բազմահատկանիշ սկզբունքը և վիճակագրական բարբառագիտության մեթոդը: Ըստ այդմ՝ դասակարգումը կատարվում է հատկանիշների մի ամբողջ խմբի հիման վրա՝ ի տարբերություն մինչ այդ ընդունված դասակարգումների, որոնք հաշվի էին առնում միայն մեկ՝ ձևաբանական կամ հնչյունական հատկանիշ: Գ. Ջահուկյանն ընտրում է 100 հատկանիշ, որոնք համամասնորեն արտացոլում են լեզվական համակարգի տարբեր կողմեր: Այդ հատկանիշները տեղայնացված են ըստ պատմական Հայաստանի և հայկական գաղթօջախների 120 բարբառախոս վայրերի: Հատկանիշների որոշակի քանակական տվյալներով տարորոշվում են խոսվածքներն ու բարբառները, բարբառախմբերն ու ենթաբարբառները:

Ընդհանուր լեզվաբանական և տեսական զանազան հարցերը Գ. Ջահուկյանի ուշադրության կենտրոնում եղել են՝ սկսած իր գիտական գործունեության սկզբնական շրջանից: Այդ են վկայում նրա առաջին հոդվածները, վաղ շրջանի հետաքրքրությունների և դասախոսությունների թեմատիկան: Լեզվաբանական բոլոր նախաձեռնություններում հեղինակը ձգտել է լեզվական նյութի ինքնուրույն, խոր և համակողմանի ուսումնասիրության: Հետևաբար, Ջահուկյանը չի սահմանափակվել ներկայացրած նախնական գաղափարներով, այլ գիտական

⁶ Г. Дж а у к я н. К интерпретации этеокипрско-греческой билингвы. – «Серия литературы и языка», 1976, т. 35, № 2, с. 155–163.

⁷ Գ. Ջ ա հ ու կ յ ա ն. Կիմերերենի և կիմերերենի պրոբլեմը արդի գիտության մեջ. – ՊԲՀ, 1977, № 4, էջ 73–82:

ողջ գործունեության ընթացքում զարգացրել, հարստացրել և կատարելագործել է իր գաղափարները, սկզբունքներն ու հայացքները: Հատկապես հիշատակության են արժանի լեզվաբանության պատմության շրջանաբաժանման, լեզվական մակարդակների, նրա կադապարման մեթոդի, լեզվի տեսության հարցերը, որոնք աշխատություններում ներկայանում են աստիճանական զարգացմամբ:

Գ. Ջահուկյանը մշակում է լեզվաբանության պատմության շրջանաբաժանման ուրույն և բավական միասնական սկզբունքներ, հստակեցնում նյութի համակարգման եղանակները և դրանով իսկ որոշակի դարձնում իր հայեցակետը լեզվաբանության պատմության երեք շրջանների նկատմամբ: Կոթողային աշխատություններից մեկի՝ «Լեզվաբանության պատմության» առաջին հատորի (1960 թ.) ներածության մեջ նախ և առաջ անդրադարձել է հենց այս հարցերի քննությանը: Հետագայում, վերանայելով այս աշխատության մեջ ներկայացվող որոշ սկզբունքներ, Ջահուկյանը շրջանաբաժանման խնդրին անդրադառնում է նաև մեկ այլ, ոչ պակաս արժեքավոր «Общее и армянское языкознание» (1978 թ.) աշխատության մեջ: Անշուշտ, գիտության զարգացման այժմյան մակարդակից դիտարկելիս Ջահուկյանի շրջանաբաժանումը՝ որոշակի հավելումների կարիք է զգացվում, սակայն անժխտելի է նրա մնայուն տեղը ընդհանուր լեզվաբանության պատմության մեջ: Բավական է նշել միայն, որ մինչ օրս այն մնացել է չգերազանցված: Պետք է նշել, որ «Լեզվաբանության պատմություն» աշխատությունն արժեքավոր դեր ունի լեզվաբանության պատմության և տեսության բնագավառում նախ ներկայացվող նյութի լայն ընդգրկմամբ, ապա վերլուծության նոր եղանակներով, առաջադրվող նոր մեթոդներով ու հարցերով:

Գ. Ջահուկյանն ուսումնասիրել է լեզվաբանական տեսության այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են լեզվի և մտածողության, տրամաբանական և լեզվաբանական կարգերի (կատեգորիաների), լեզվական և արտալեզվական իրակությունների փոխհարաբերությունները, լեզվական մակարդակների դասակարգումը, լեզվական միավորների ու դրանց տարբերակիչ հատկանիշների առանձնահատկությունները, լեզվի ուսումնասիրության մեթոդներն ու հայեցակարգերը և այլն: Նա նորամուծություններով է հանդես եկել նաև տեսության բնագավառում՝ վերոնշյալ հարցերին անդրադառնալով և լեզվաբանության կառուցվածքի մեկնաբանությունը, ինչպես նաև լեզվաբանական գիտակարգերի իր դասակարգումը (աստիճանական զարգացմամբ) ներկայացնելով մի շարք աշխատություններում [«Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները» (1974 թ.), «Общее и армянское языкознание» (1978 թ.), «Универсальная теория языка» (1999 թ.)]:

Տարբեր գիտությունների և լեզվաբանության հարաբերությունները պարզելու և ներկայացնելու համար Չահուկյանն օգտվում է հարաբերությունների նշանակման իր առաջարկած համակարգից, որը կիրառվում է համընդհանուր լեզվաբանական կադապարի մեջ, և առանձնացնում է մակրոլեզվաբանության հինգ գիտակարգ: Նկատի ունենալով «լեզու» հասկացության երեք հիմնական կիրառությունները՝ ընդհանուր, առանձնակի և անհատական, համապատասխանաբար տարբերակում է լեզվաբանության երեք խումբ՝ պանլեզվաբանություն, մոնոլեզվաբանություն, իդիոլեզվաբանություն: Ամեն մեկի համար էլ առանձնացնելով փոփոխակային և անփոփոխակային հատկանիշներ, ի վերջո, գիտակարգերի թիվը հասցնում է վեցի:

Լեզվի կառուցվածքի և լեզվական միավորների առանձնացման բնագավառում Չահուկյանն առաջարկում է լեզվական կառուցվածքին անդրադառնալիս նկատի ունենալ ոչ միայն մակարդակներն ու միավորները, այլև տարբերակիչ հատկանիշները: Նա հստակեցնում է շարույթի իր ըմբռնումը, ինչպես նաև շարույթի և հնչաշարույթի առանձնացման սահմանները: Ներմուծում է գերշարույթի գաղափարը՝ մեկից ավելի շարույթների միացումը մեկ շարույթի մեջ: Ներկայացնում է հնչույթի նոր ըմբռնում՝ հնչույթի գաղափարը քննելով համընդհանուր լեզվաբանական կադապարի ընձեռած հնարավորություններով:

Ինքնատիպ է Չահուկյանի՝ խոսքի մասերի կադապարային դասակարգումը՝ ըստ կադապարման մեթոդի: Այն լեզվաբանության մեջ որպես այդպիսին ձևակերպվում է առաջին անգամ: Այդ սկզբունքը հնարավորություն է տալիս խուսափելու մյուս սկզբունքների միակողմանիությունից և բառերը քննելու դրանց իմաստաբերականական բոլոր հատկանիշների ամբողջությամբ: Այստեղ բացատրվում են կադապարային դասակարգումից կատարվող շեղումները, և նկատի չի առնվում ձևաբանական չափանիշներից էլնող դասակարգումը⁸:

Չահուկյանը առաջ է քաշում նաև քերականական կարգերը մեկ միասնական համակարգով ներկայացնելու հարցը⁹: Պետք է նշել, որ լեզվաբանության մեջ մինչև նրա հարցադրումը նմանատիպ փորձ չի արվել: Անդրադառնալով բայական կարգերի քերականական առանձնահատկություններին՝ Չահուկյանը փորձում է որոշել բայաստեղի տեղը բայական կարգերի շարքում: Քերականական կարգերի համակարգում որոշակիորեն առանձնանում է նաև տիպարի քերականական կարգի ջահուկյանական ըմբռնումը: Այն հենվում է բայի ձևաբանական կառուցվածքի վերլուծության և անվան քերականական դասի հետ

⁸ Գ. Չահուկյան. Խոսքի մասերի կադապարային դասակարգումը. – «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 1976, հ. 1, էջ 16–30:

⁹ Г. Джаякян. Общее и армянское языкознание. Ереван, 1978, с. 107–113.

անցկացված զուգահեռի վրա: Տիպարի կարգը մասամբ համապատասխանում է արժույթի (արժեքականություն, валентность) ըմբռնմանը:

Գ. Ջահուկյանի հետազոտական բեղուն գործունեության ընթացքում նրա ուշադրության կենտրոնում միշտ էլ եղել է համընդհանուր լեզվաբանական տեսություն ստեղծելու գաղափարը, որ առնչվում է կադապարման մեթոդին: Եվ այդ ժամանակաշրջանից էլ Ջահուկյանն աշխատում էր լեզվաբանական նկարագրության ընդհանուր և միասնական սկզբունքների մշակման ուղղությամբ: Նրա նպատակն էր միևնույն սկզբունքներից ելնելով, մի քանի պարզ գործողությամբ ընդգրկել լեզվի ամբողջ համակարգը՝ և՛ արտահայտության պլանը, և՛ բովանդակության պլանը, և՛ դրանց փոխհարաբերությունը: Ընդհանրական տեսություն ստեղծելու, լեզվի բոլոր մակարդակները մեկ ընդհանուր սկզբունքով դիտարկելու ցանկություն ունեցել են շատ լեզվաբաններ (Ն. Խոմսկի, Լ. Ելմսլև), սակայն նրանցից ոչ մեկը չկարողացավ հասնել լիարժեք ընդհանրության կամ այդ տեսությունը մնաց տեսական մակարդակում: Թերևս միայն Ջահուկյանն էր, որ ոչ միայն մշակեց տեսության սկզբունքները, այլև հանդես եկավ դրա գործնական կիրառումով (մասնակիորեն)¹⁰: Իր համընդհանուր լեզվաբանական կադապարի ուսմունքը կիրառեց հնչույթաբանության նկատմամբ, քանի որ, ինչպես նշում է, լիարժեք ընդհանրացման կարելի է հասնել հենց այս ոլորտում: Հետագայում նա այդ տեսությունը կիրառեց ժամանակակից հայերենի բառակազմության և իմաստաբանության նկատմամբ: Անշուշտ, տեսության կիրառման ոլորտն այսքանով չի սահմանափակվել. Ջահուկյանն ընդհանուր լեզվաբանական հայացքները մշակել, ըմբռնումները ներկայացրել է հենց համընդհանուր լեզվաբանական կադապարի ուսմունքի ազդեցությամբ: Այսինքն՝ ցանկացած լեզվական և լեզվաբանական խնդիր լուծել է ըստ համընդհանուր լեզվաբանական կադապարի ընձեռած հնարավորությունների: “Հայոց լեզվի զարգացումը և կառուցվածքը” (1969 թ.) աշխատության մեջ հիմնական գծերով տրված է լեզվական կադապարի ջահուկյանական ըմբռնումը: Կադապարի ջահուկյանական ըմբռնումը զարգացվում է հեղինակի բազմաթիվ գիտական հոդվածներում և “Общее и армянское языкознание” աշխատության մեջ, որոնք էլ հաջորդ “Универсальная теория языка” աշխատության հիմքն են: Ընդհանուր ուղղությունը բնորոշվում է որպես սուբստանցիոնալ (նյութահարաբերակցական), որն էությամբ կառուցվածքային մոտեցման զարգացումն է, քանի որ ձգտում է ներկայացնելու լեզվի ոչ միայն նկարագրությունը (description), այլև բացատրությունը: Ջահուկյանի կադա-

¹⁰ Գ. Ջահուկյան. Ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանություն և բառակազմություն, Երևան, 1989:

պարման մեթոդները կիրառել են այլ լեզվաբաններ լեզվական զանազան երևույթներ ուսումնասիրելու համար: Դրանք կարող են հիմք լինել նաև տեքստերի իմաստային թարգմանությունների համար:

Գ. Ջահուկյանը հանդես է եկել մի շարք նորամուծություններով ոչ միայն լեզվաբանական տեսության մշակման, տեսական նշանակություն ու կարևորություն ունեցող շատ խնդիրների և հարցերի սպառիչ ձևակերպումով, այլև այս բնագավառում նոր տերմիններ ստեղծելու առումով: Նրա հայացքների զարգացմանը զուգահեռ՝ որոշակի զարգացում է ապրել նաև տերմինակերտումը: Գ. Ջահուկյանի որոշ աշխատանքներ շարադրված են միայն ռուսերեն, և ինչպես ցույց են տալիս մեր ուսումնասիրությունները, նա նաև ռուսերեն տերմիններ է կերտել: Բացի այդ՝ Գ. Ջահուկյանին պետք է վերագրել նաև “Универсальная теория языка” (1999 թ.) աշխատության անգլերեն թարգմանության տարբերակում տեղ գտած տերմինները, քանի որ, ըստ մեր ուսումնասիրությունների, թարգմանիչը դրանք պատճենել է ռուսերենից՝ Գ. Ջահուկյանի կերտած տերմիններից: Ականավոր լեզվաբանի աշխատություններում լեզվաբանական նորաստեղծ տերմինների առկայությունը գերազանցապես պայմանավորված է նոր ըմբռնումներով ու հայեցակետով, նոր մեթոդների կիրառմամբ, ինչպես նաև նոր տեսություն առաջ քաշելով: Նման տերմինները կարելի է բնորոշել որպես տվյալ տեսության հասկացությունների համակարգի միավորներ: Այսինքն՝ Գ. Ջահուկյանի տերմինաբանությունն ընդհանուր առմամբ կարելի է համարել համընդհանուր լեզվաբանական տեսության տերմինաբանություն: Առանձնանում են այնպիսի տերմիններ, որոնք փոխառված են գիտության այլ բնագավառներից՝ որևէ կոնկրետ իմաստով կամ ընդհանուր գիտական նշանակությամբ: Դրանք սովորաբար փոխառված են մաթեմատիկայից, տրամաբանությունից, փիլիսոփայությունից, ինֆորմատիկայից և այլ բնագավառներից: Պետք է նշել, որ Գ. Ջահուկյանի կերտած լեզվաբանական տերմինները բազմազան են. դրանց մեծ մասը լեզվաբանական գրականության մեջ դեռևս լայն կիրառություն չի գտել ու դրանց կիրառման ոլորտը հիմնականում սահմանափակվում է նրա աշխատություններով: Սակայն ժամանակակից ուսմունքների, ուղղությունների, մեթոդների տերմինաբանության մշակման առումով անգնահատելի է Ջահուկյանի դերը, քանի որ լեզվաբանական զանազան տերմիններ առաջարկել և կիրառել է հենց նա:

Գ. Ջահուկյանի մասին պատկերացումը, սակայն, փոքր-ինչ թերի կլինի, եթե չանդրադառնանք նաև մեկ այլ բնագավառի, որը ևս տարիներ շարունակ եղել է նրա ուշադրության կենտրոնում: Ինչպես նշում է անձամբ Գ. Ջահուկյանը, “Ոչ ոք, բացի ամենամոտ մի քանի մարդուց, չէր կասկածում, որ կա մի տարեթիվ ևս՝ ... 1935 թվականը, երբ սկսվել է իմ բանաստեղծական կյանքը” (ընդգծումը

մերն է – Մ. Ս.)¹¹: Պարզվում է՝ մեծանուն գիտնականը գիտահետազոտական բեղուն գործունեությանը զուգընթաց նաև ստեղծագործել է՝ Քաջածանոթ լինելով արևելյան և արևմտյան պոեզիային՝ Գ. Չահուկյանի բանաստեղծությունները, բնականաբար, կրել են դրանց ազդեցությունը: Բայց և այնպես գիտահետազոտական աշխատանքներում միշտ ինքնատիպ ու յուրօրինակ դիրքորոշումներ ունեցող մարդը չէր կարող այդպես չվարվել այլ գործունեության մեջ, ուստի անվերապահորեն կարելի է ասել, որ մեծանուն լեզվաբանի բանաստեղծական աշխարհը ևս լեցուն է Չահուկյանական մոտեցումներով:

Հարստացնելով լեզվաբանության ոլորտները նոր դրույթներով, որոնք դիտարկվում են որպես ամբողջական համակարգեր, փորձելով նպաստել հայ և համաշխարհային լեզվաբանական մտքի զարգացմանը՝ Գ. Չահուկյանն աշխատություններում առաջ է քաշել լեզվաբանական զանազան խնդիրների լուծման ճշգրիտ ուղիներ: Կարելի է անվերապահորեն ասել, որ նրա շնորհիվ մի նոր բարձունքի է հասել հայ և համաշխարհային լեզվաբանական միտքը:

ЖИЗНЬ И НАУЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ГЕВОРКА ДЖАУКЯНА

МЕРИ САРГСЯН

Резюме

Академик Национальной академии наук Республики Армения, заслуженный деятель науки, лауреат государственной премии Республики Армения, доктор филологических наук, профессор Геворк Джаукян родился в 1920 году в селе Шахназар (ныне село Мецаван Лорийской области). Г. Джаукян был одним из лучших лингвистов своего времени. Его исследования охватывают очень широкий диапазон: армянская сравнительная грамматика, история армянской грамматики, история армянского языка, армянская диалектология, описание современного армянского языка, индоевропейская и ностратическая сравнительная лингвистика, общая лингвистика, история лингвистики, теория лингвистики.

Труды Г. Джаукяна оказали значительное влияние на его современников и лингвистов последующих поколений. Лингвистические взгляды автора важны не только с точки зрения разработки чисто теоретических вопросов, но также в плане исторического развития лингвистической науки в целом. Роль Г. Джаукяна велика в разработке и применении новой лингвистической теории и принципов описания языка, внедрении новых методов исследования, разъяснении и упорядочении некоторых лингвистических понятий, новой ин-

¹¹ Գ. Չահուկյան. Բանաստեղծական գիրք, Երևան, 2001, էջ 3:

терпретации языковых фактов. Идеи ученого могут способствовать дальнейшему развитию не только армянского языкознания, но и лингвистической науки в целом. Объективная оценка вклада ученого важна также с точки зрения определения задач, стоящих перед современной лингвистикой.

THE LIFE AND SCIENTIFIC ACTIVITY OF GEVORG JAHUKYAN

MERI SARGSYAN

Summary

Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia, honored scientist, laureate of the state prize of the Republic of Armenia, Doctor of Philological Sciences, Professor Gevorg Jahukyan was born in the village Shahnazar in 1920 (now the village Metsavan of Lori Province). G. Jahukyan was one of the best linguists of the time. His research occupied broad circles: Armenian comparative grammar, history of Armenian grammar, history of Armenian language, Armenian dialectology, Modern Armenian language description, Indo-European and nostratic comparative linguistics, general linguistics, history of linguistics, theory of linguistics.

The works of G. Jahukyan have had a significant influence on his contemporaries and subsequent generations. The author's linguistic views are important not only in terms of touching upon theoretical issues but also in the historical development of linguistics. The role of G. Jahukyan is great in the field of regulation and specification of some linguistic issues, origination, and application of linguistic theory and new principles, processing of linguistic methods and demonstrating a series of other questions in a new way. The ideas of the scientist will promote the development of not only the Armenology but also general linguistic conception. The objective evaluation of the scientist's input is also important from the perspective of defining issues facing modern Linguistics.